

Կ. ՊՈԼՍԻ՝ 1907 Թ. ՕՐԱՑՈՑՑՆԵՐԸ

1) «Ընդարձակ Համազգային Օրացոյց հանրագիտական», Բրուսայի Արեւելեան Որբանոցի սեփականութիւն, յօրինեց Կ. Ա. Պարոնեան. Յ. Մատթէոսեանի տպարան, 320 երես, գինը՝ 3 դրուշ:

Սա զրաւանի՝ պատկերազարդ օրացոյցն է. որ պարունակում է իր մէջ հետեւեալ բաժինները՝ Ազիւսակ շարժական մասանց աւուրց, Օսմանեան կայսրութիւն, այն է՝ սուլթանների անուանացուցակը, որոնց թիւը, սկսած 1299 թուականից, 33 է, կայսերական պալատան, նախարարք Բարձրագոյն Դրան, Մեծ պաշտօնատարք մայրաքաղաքիս, Օսմ. կայսրութիւն, որի մէջ բնակիչների թիւը հաշուած է 37,971,560, վիլայէթների թիւը 30 է, անջատ սանջակներինը՝ 8. Երկաթուղի, Փոստ, Հեռագիր, Եկեղեցիներ, ա) Հայ եկեղեցի, կետրոնական վարչութիւն, կրօնական ու քաղաքական ժողովներ, բ) Հայ—Հռոմէական եկեղեցի՝ կրօնական ու վարչական ժողովներով, գ) Հայ բողոքական եկեղեցի՝ ազգապետներով, ազգապետարանի վարչական ժողովով և եկեղեցական հոգեւոր ժողովներով, դ) Յոյն եկեղեցի, ե) Բուլղար եկ., զ) Ասորի եկ., է) Քաղղէական եկ., ը) Ղպտի եկ., թ) Հռոմէական Մարոնի եկ., ժ) Հռոմէակ.—Մելքիթ եկ., ժա) Հռոմէակ.—Ասորի եկ., ժբ) Հռոմ.—Քաղղէական եկ., ժգ) Հռոմ.—Ղպտի եկ., և Հրէայ հասարակութիւն:

Յաւելուածը, որ կազմել է Գ. Բաղդասարեանը, բռնում է մօտ 200 երես, բայց առանձին արժէք չունի. Այդ մասում աչքի են ընկնում Հայ եկեղեցի, որ գրել է Կաթողիկոս Հայրիկը, Բեթլեհէմի Մանուկը՝ Ա. Պետիկեանի, Եկեղեցական բարեփոխում՝ Մաթանի, Առողջապահական քերական, Առանին հիւանդապահութիւն, Բժշկական Սրանք միասին բռնում են հազիւ 30 երես. Բայց այս ստուար Օրացոյցի կէսից աւելին կարելի էր շահաւէտ կերպով կազմել, տեղաւորելով բարոյավէպերից ու խրատ-

ներից աւելի կարեւոր նիւթեր:

Բերում եմ այստեղ Կաթողիկոս Հայրիկի երկտողը:—

«Հայ եկեղեցւոյ քաղաք բարձր է իւր ամէն իրաւունքներով, նորա հիմն Յիսուսն է հաստատեալ Սանգարամետին գլխուն վրայ, նորա գուռ բաց և ազատ է: Ո՛վ որ մտնէ՝ կընդունի, ո՛վ որ ելանէ՝ չարգելույ: Նորա շինուածոց քարերը սուրբ նահատակներն են: Այս քաղաքն անպահապան չէ: Անքուն կհսկեն նորա վրայ երկու առաքեալ և մէկ հայրապետ—Թադէոս և Բարթողիմէոս՝ Աւետարան ի ձեռին, իսկ Գրիգորի ձեռք՝ նիկիոյ սուրբ Ժողովոյն Հանգանակ:

Ի՞նչ կկարծեն Արեւմտեան եկեղեցիք: Այս քաղաքին բանալին ում ձեռք յանձնուած է: Աւետարանի ճշմարտութիւն, և նախնի սուրբ հարց անստերիւր աւանդութիւնը ցոյց կուտան, թէ Թադէոս առաքեալին ձեռք յանձնուած է: Արդ, մետաստերորդ դարէն մինչև ցայսօր աշխարհալուր վէճ մի յուղուած Աւետարանի գործակից երկու եղբարց, այն է՝ սուրբ Պետրոսի և Թադէոսի մէջ: Մին կփաստաբանէ, Աւետարանի խօսք յեղաշրջելով, թէ Յիսուս միմիայն ինձ տուաւ այն մեծ բանալին, որպէս զի ընդհանուր ազգաց և ազանց դէմ ես միայն կարողանամ բանալ երկնից արքայութեան դուռը: Իսկ միւսը, հազար և մէկ ճշմարիտ վկայները ի մէջ բերելով, կհաստատէ, թէ նոյն մեր վարդապետ Յիսուս ինձի ալ բանալի մը տուաւ, որ յար և նման քո բանալիին պէս է մեծութեամբ, զօրութեամբ և իրաւասութեամբ, ես այս բանալին երուսաղէմէն առնելով եկի և երկնից արքայութեան դուռն բացի խաւարին մէջ նստող Անահիտ պաշտող Ժողովրդոց դէմ»:

* * *

2) «Ընդարձակ Օրացոյց ս. Փրկչեան Հիւանդանոցի Հայոց», մեծ դիրքով սեղանի օրացոյց, 400 երես, գինը՝ 10 դրուշ:

Ութերորդ տարին է, ինչ հրատարակուում է այս

Օրացոյցը և ունի հետևեալ բաժինները՝ Տոմարական, Տեղեկագրական, Պետական, Պատրիարքարանի, Գործնական ու Իրական:

Բուն օրացոյցը բռնում է 37 երես, մնացածը Յաւելուածն է, որ պարունակում է իր մէջ Անուանց տօնախմբութիւնք, որի մէջ, ամենայն մանրամասնութեամբ ու խնամքով, ցոյց են տրուած տօնակատարութեան օրերը, Զանազան տոմարներ՝ Յուլեան, Իրիգորեան, Արարական, Հրէական. Աղարիայի, Նշանաւոր թուականներ տիեզերական պատմութենէ, որ բռնում է 10 եր., թուականներ՝ վերջին դարերու հայ տարեգրութիւններէ քաղուած, բռնում է 18 երես, այս վերջինը բաւականին շահագրգիռ է. Ոսկերչութիւնը Կ. Պոլսոյ մէջ, որի մէջ մտնում են և՛ թանկագին քարեր ծախողները, Ակնագործները, ու Մարգարտավաճառները, և բռնում է 31 եր., Աշխարհի վեհապետը, Օսմանեան կայսրութիւն, Թիւրքիա գտնուող օտար տէրութեանց դեսպաններ, որոնց թիւը 19 է, Առևտրական սենեակներ՝ Օսմանեան, Ֆրանսական, Իտալական: Հայ եկեղեցի (12 եր.), Հայրապետութիւն Հայոց, որի մէջ մտած են հայ պատրիարքութիւններն ու ընդ որ հայ եպիսկոպոսների ու վարդապետների անուանական ցուցակը (23 եր.), յետոյ էլ առանձնապէս ու մանրամասն աեղեկութիւններ Կ. Պոլսի ազգային հիմնարկութիւնների վերաբերմամբ, որոնցից իմացուում է, որ Պոլիսը, բացի պատրիարքից, ունի 10 եպիսկոպոս, 7 ծայրագոյն վարդապետ¹⁾, 11 վարդապետ, 11 աւագ քահանայ, 79 քահանայ:

Թաղային վարժարանների աղիւսակից երևում է, որ Պոլիսն ունի 42 հայ վարժարան, որոնց մէջ կրթուում են

1) Թուրքիայում ծայրագոյնութիւնը լուի անուանական չէ՛, ինչպէս Ռուսիայումն, և տրուում է միմիայն ընտրովի արժանաւորներին, որոնք վարդապետելու շնորհը ունեն: Վերջին օրերս, Գառնակերեան եպիսկոպոսը, երուսաղէմում, մի վարդապետի ծայրագոյնութիւն տուեց, ու այդ լուրը Կ. Պոլսում ահագին աղմուկ բարձրացրեց:

5651 մանուկներ (3221 տղ., 2430 օր.), դոսա են աւանդում 316 անձեր (192 ուսուցիչ, 124 ուսուցչուհի, հասարակական և հայ ու օտար վարժարաններ յաճախում են մօտ 1500 մանուկներ:

Պատրիարքութիւն ս. Երուսաղէմի, կաթողիկոսութիւն Կիլիկիոյ, որ ունի 12 վիճակ, կաթողիկոսութիւն Աթլա-մարայ, որ ունի 2 վիճակ: Ս. Էջմիածնի Սինոդ, Առաջնորդարանք Ռուսիայի, Պարսկաստանի, Եւրոպիոյ և Ամերիկայի: Այս ցանկից երևում է, որ Պարիզում ունենք ս. Մկրտիչ եկեղեցի, Մարտէյլում՝ ս. Յարութիւն մատուռ, Մանչեսթրում՝ ս. Յարութիւն եկեղեցի, Սուչո-վայում՝ ս. Խաչ ու ս. Սիմէոն եկեղեցիներ, այլ և՛ հաճախարար ու ս. Օգոսէնոս վանքեր:

Հայ-Հռոմէական հասարակութիւնն ունի 14 եկեղեցի, որոնցից մէկը՝ Գ. Լուսաւորչի անունով, և 18 վիճակ: Հայ-բողոքական հասարակութիւնը, 4 տեղում, ունի եկեղեցական Միութիւններ: Թուրքիոյ Արեւելեան քրիստոնեայ հասարակութիւնները: Միսական Բառարան, որի մէջ մանրամասնօրէն նկարագրուած է մեր աստուածապաշտութիւնը: Բռնում է 22 եր., կազմել է Քննասէրը:

Մնացած 142 երեսներում շահագրգիռ է Պատրիարքութիւն Կ. Պոլսոյ բաժինը, որտեղ բերուած են առաջնորդական վիճակները՝ պաշտօնական անձերի ցուցակով: Օսմանեան Տէրութեան հայ պաշտօնեաներ բաժնից երեւում է, որ կայսերական անձնական գանձուց նախարարութեան մէջ պաշտօն ունեն 15 հայեր, Պետական խորհրդի մէջ՝ 4, Քաղաքային պաշտօնէից յանձնաժողովում՝ 1, Հաշուակալութեան ատեանում՝ 1, Ներքին գործոց նախարարութեան մէջ՝ 35, Ոստիկանութեան նախարարութեան մէջ՝ 3, Քաղաքապետութեան մէջ՝ 2, Արաքին գործոց նախարարութեան՝ 32, Սպարապետութեան Դռան՝ 4, Դատական նախարարութեան՝ 21, Ելեմտական նախարարութեան՝ 12, Հանրային պարտուց վարչութեան՝ 76, Առևտրական և Հանրօգուտ շինութեանց՝ 44, Կրթական

Նախարարութեան՝ 14, Բժշկական, զինուորական ու քաղաքային վարժարաններում՝ 6, Մաքսային վերատեսչութիւն՝ 12, Անտառաց, հանքաց և երկրագործական՝ 31, և Հեռագրական ու թղթատարական նախարարութեան մէջ՝ 12, ընդ ամէնը՝ 325 հայ:

Այս օրացոյցը, առ հասարակ, շատ-շատերի համար կարող է շահագրգիռ լինել, իսկ կրօնականներին՝ շատ մասամբ — պիտանի:

* * *

3) «Ամէնուն Տարեցոյցը» Թէոգիկի, ա. տարի, տպարան Վ. և Հ. Տէր-Ներսէսեան, մեծ գիրքով, 300 էրես, գինը՝ 10 զրուշ:

Թուղթը և տիպը շատ մաքուր են:

Ուղիղ է, մարդիկ աշխատում են օգուտ քաղել Օրացոյցից, տարածելով ժողովրդի լայն խաւերի միջև գիտութեան այլ և այլ ճիւղերին վերաբերող տեղեկութիւններ, և մասամբ հասնում են իրանց նպատակին: Բայց ո՞վ էր կարող մտածել, որ կպատահեն այնպիսի Օրացոյց կազմողներ էլ, որոնք, — կամենալով ամէն կարգացողի քմքին յարմար նիւթեր տալ, — միմիայն անեկղոտներով, սրախօսութիւններով ու դրանց նման ուրիշ կցկաւոր տողերով կստուարացնեն իրանց Տարեցոյցները:

Ես ընդունում եմ, որ կգտնվեն այնպիսիները, որոնք նոյն իսկ սիրով կտան 10 զրուշ ու ձեռք կըբերեն այդ ամենացոյցը: Բայց միթէ դա մեզ իրաւունք է տալիս՝ դնելու մեր թուրքահայ ժողովրդի ձեռքը մի ստուար գիրք, լի գրական թափթփուկներով, մինչդեռ նա այնքան մեծ կարիք ունի մտաւոր լոյսի:

Նոյնը չեմ կարող ասել, օրինակ, տիկ. Սիրանոյշի «Ձեռնարկս՝ Շէքսպիրի մի գործին», Մեսրոպ վարդապետի (Արմաշու) «Ընթերցումը հոգեկան սնունդ է», Զրաքեանի «Նկարի» և կազմողի «Չորս քոյրի» և մի-երկու այդպիսի յօդուածների վերաբերմամբ, որոնք, սակայն, հազուադիւրս բացառութիւն են այս ամենացոյցի մէջ:

Էմմ. Բահ. Նազարեանց.